

InDret

Qui ha estat?

*Comentari a la STS, 1^a, 26.11.2003,
sobre causalitat hipotètica alternativa*

Joan C. Seuba Torreblanca
Facultat de Dret
Universitat Pompeu Fabra

Working Paper núm.: 222
Barcelona, abril de 2004
www.indret.com

L'acreditació de la relació de causalitat entre l'actuació d'una persona i el dany patit per una altra és un dels requisits necessaris perquè pugui prosperar una acció de responsabilitat. Però tractar amb la causalitat no és una tasca fàcil (vegeu Pablo SALVADOR, *Causalitat i responsabilitat*, InDret 3/2002): a la dificultat d'identificar la teoria causal escaient i de diferenciar-la de l'examen de la diligència s'afegeixen una sèrie de casos les característiques dels quals compliquen encara més l'anàlisi. Es tracta d'aquells supòsits en què, p.e., concorren diversos causants, ja sigui de forma coetània o successiva, ja sigui amb igual o diferent participació sobre el resultat final, o d'aquells altres en què la relació de causalitat s'estableix de manera hipotètica.

La STS, 1ª, 26.11.2003 (MP: Antonio Gullón Ballesteros) resol un cas de causalitat alternativa amb connotacions importants en la distinció entre responsabilitat contractual i extracontractual així com en la doctrina jurisprudencial dictada amb ocasió de casos sobre incendis, com el que ens ocupa.

Els fets de la sentència i els seus pronunciaments judicials

Efectivament, segons consta a la relació de fets de la sentència, el 29 de setembre de 1992 es va incendiar el tractocamió de l'actor, D. Eloy, que l'havia comprat el dia 16 d'aquell mes a Auto Talleres Sagunto, S.A., concessionari i taller autoritzat de Renault Vehículos Industriales, S.A. Auto Talleres Sagunto, S.A. s'havia quedat el vehicle per instar-hi, per petició de D. Eloy, uns accessoris. Complert l'encàrrec, el 28 de setembre Auto Talleres Sagunto, S.A. el va aparcar al carrer, on aquella nit es va incendiar per causes que no consten en la sentència i que, de fet, no es van acreditar en el judici.

D. Eloy va demandar a Auto Talleres Sagunto, S.A. i a Renault Vehículos Industriales, S.A. i va sol·licitar la resolució del contracte de compravenda, així com la condemna solidària de la concessionària i de la fabricant al pagament de gairebé nou milions de les antigues pessetes segons consta en la sentència (en concret, 53.850 dels actuals euros). No s'especifica en la demanda en quin concepte es sol·licitava aquesta indemnització, però s'hauria d'entendre que es tracta d'una indemnització pels danys patits i no el preu (eventualment) ja pagat.

El JPI núm. 2 de Sagunt va aplicar els arts. 25, 26 i 27 LGDCU i va estimar completament la demanda; l'AP València, basant-se en l'art. 1902 CC i no en la LGDCU, va confirmar la condemna de les societats: "*La responsabilidad de Renault Vehículos Industriales, S.A.*", llegim a la sentència del TS quan fa referència a la de l'Audiència, "*la fundamentó en el art. 1902 CC, y se originó para las demandadas... por una entrega en indebidas condiciones cuando el vehículo sale de la Renault, o en una manipulación incorrecta en Talleres Sagunto al instalar en aquél los accesorios*" (FD Preliminar, apart. 3r).

En el recurs de cassació interposat pels demandats, aquests sostenien que l'Audiència havia realitzat una aplicació errònia de l'art. 1902 CC, així com de la jurisprudència que l'interpreta; més concretament, consideraven que la relació de causalitat no havia quedat prou acreditada, per la qual cosa corresponia desestimar la pretensió de l'actor.

El Tribunal Suprem comparteix aquesta argumentació i estima el recurs. Llegim a la sentència:

“Los motivos... se estiman porque, en efecto, la sentencia recurrida no señala ninguna relación de causalidad entre el daño y una acción u omisión de la recurrente, sólo se limita a la formulación de una mera hipótesis sin ninguna prueba que la avale. ...

[S]e ha condenado a las sociedades demandadas porque una u otra han sido la causa del daño, lo que de ningún modo es admisible por contrario a la necesaria individualización de la acción u omisión determinante del daño causado, o bien a la necesaria declaración de una concurrencia de acciones u omisiones. Mucho menos admisible es que se pronuncie una condena solidaria en estas condiciones de causalidad hipotética alternativa. ...

[Y] esta necesidad de una cumplida justificación no puede quedar desvirtuada por una posible aplicación de la teoría del riesgo, la objetivación de la responsabilidad o la inversión de la carga de la prueba, aplicables en la interpretación del art. 1902 CC, pues el cómo y el porqué se produjo el accidente constituyen elementos indispensables en el examen de la causa eficiente del evento dañoso...

Por último, no es menos recusable confiar la determinación de la causa a las propias demandadas, una vez satisfecho el actor. Se olvida que, si se ha impuesto a las mismas una condena solidaria, en las relaciones internas la acción de regreso del que haya pagado únicamente le legitima para exigir de su codeudor la parte que le corresponde en la obligación, pero no para determinar si uno u otro estaba obligado (art. 1145 CC)”.

Previ: la responsabilitat contractual

De la sentència, s'ha d'incidir, en primer lloc, en com les regles de responsabilitat extracontractual en desplacen d'altres més específiques, les contractuals, que, al meu entendre, s'han de preferir en la resolució del litigi com a manifestació de l'exercici d'autonomia privada que són (ja sigui com a exercici pròpiament dit, ja sigui per aplicació de regles contractuals defectives). Del relat de la sentència es pot extreure que hi ha dues relacions contractuals de les quals deriva l'obligació de lliurar la cosa (el tractocamió) i que havien d'haver estat considerades en el litigi.

D'una banda, sabem que D. Eloy va adquirir el vehicle “en régimen de leasing” a la demandada Auto Talleres Sagunto, S.A. L'existència d'aquesta relació jurídica obligatòria, que inclou l'obligació de lliurar la cosa és una relació de naturalesa sinal·lagmàtica, que no unilateral, justificava que l'actor demanés en la demanda “la resolución del contrato de compraventa” atès que, per la dinàmica de les obligacions recíproques, desapareguda l'obligació d'una part (impossibilitat de lliurar el bé *ex art. 1182 CC*) desapareix l'obligació de l'altra (per efecte de l'anomenat sinal·lagma funcional), amb la conseqüent restitució de prestacions.

D'altra banda, també sabem que l'actor va encarregar a la demandada la instal·lació d'uns accessoris (“[Auto Talleres Sagunto, S.A.], antes de su entrega, instaló en dicho vehículo a requerimiento del actor [unos] instrumentos accesorios”), encàrrec que pot qualificar-se com un contracte d'obra

(art. 1588 CC). I el contractista té una obligació de custòdia sobre la cosa, que es regeix per les regles del dipòsit (arts. 1758 CC i 303 CCom) i que s'estableix perquè pugui, finalitzada l'obra, tornar-la al poderdant (arts. 1766 CC i 306 CCom). Sobre aquesta consideració, afirma la millor manualística espanyola des de fa temps que “[v]erosímilmente ha de entenderse que cualquier deterioro sufrido por la cosa es consecuencia de la realización del trabajo. Así, la lavandería se presume que ha deteriorado la ropa en el curso de las operaciones de lavado, si no destruye esta presunción demostrando la ocurrencia de una causa extraña. Dígase lo mismo del dueño del taller encargado de reparar un vehículo, cuando éste se incendia mientras los trabajos se estaban efectuando” (José Luis LACRUZ, “§ 110. El llamado arrendamiento de obra”, a José Luis LACRUZ et al., *Elementos del Derecho civil*, T. II, *Derecho de obligaciones*, vol. 3, *Contratos y cuasicontratos*, José Maria Bosch Editor, S. A., Barcelona, 1986, págs. 282-283).

Per tant, ja sigui per un contracte o per un altre, Auto Talleres Sagunto, S.A. havia de lliurar la cosa, i l'incompliment d'aquesta obligació constitueix un supòsit que permet demanar la resolució del contracte *ex art.* 1124 CC.

Però per l'efecte omnicomprensiu que les regles de responsabilitat extracontractual semblen tenir en la pràctica i en la jurisprudència espanyoles, així com per la poca precisió en l'argumentació del cas, el litigi es resol exclusivament des de la perspectiva de l'anàlisi de l'art. 1902 CC. Vegeu que encara que es demana la resolució del contracte, la sentència del Jutjat de Primera Instància es fonamenta en la LGDCU i estima les dues pretensions de l'actor (la resolució i la indemnització); en apel·lació, l'Audiència considera que l'esmentada Llei no és aplicable i es manté la condemna, si bé ara per infracció de l'art. 1902 CC; i, finalment, el Tribunal Suprem resol l'únic motiu del recurs de cassació, que tracta sobre “*infracción del art. 1902 CC y jurisprudencia que lo interpreta*”. On han quedat les regles de responsabilitat contractual? Sembla que es van perdre durant el procediment. Encara que la decisió del Tribunal Suprem les ressuscitarà més tard (quelcom, potser, que no es va advertir en dictar-se la sentència i sobre el que torno més endavant).

La causalitat alternativa

Tot i l'existència de les esmentades regles contractuals, el cas es resol amb aplicació de l'art. 1902 CC. I, segons el Tribunal, no es pot declarar la responsabilitat solidària dels demandats perquè no ha quedat acreditada la seva actuació, encara que hipotèticament se sàpiga que la d'un d'ells va ser la causa del dany. Ens trobem, doncs, davant d'un cas de causalitat alternativa en què la manca d'acreditació per part de l'actor de la contribució dels demandats (o d'algun d'ells) a la causació del dany condueix a la pèrdua de la seva pretensió.

Els casos de causalitat alternativa es caracteritzen perquè hi ha diversos agents la conducta dels quals ha estat la causa del dany, però només la conducta d'un d'ells. És a dir, no hi ha una concurrència d'actuacions en la causació del dany, de la qual derivaria una regla de responsabilitat solidària, sinó que el dany és conseqüència d'una única causa l'autor de la qual no es pot identificar. Així doncs, la manca d'acreditació d'un element necessari per declarar la responsabilitat, com és la relació causal (i, amb ella, la identificació del causant), condueix a la

desestimació de la pretensió de l'actor.

No conec a la jurisprudència espanyola del Tribunal Suprem casos tan clars com el resolt per la present sentència que tractin sobre la causalitat alternativa. Sí que n'hi ha molts altres en què concorren diversos subjectes a la causació del dany però, atès que durant el procés s'ha pogut demostrar que tots han contribuït en major o menor mesura a la materialització del dany, correspon establir una regla de responsabilitat solidària entre ells.

Potser el cas més pròxim al present és el resolt per la STS, 1^a, 22.6.2000 (RAJ 2000, 4431), els fets rellevants de la qual són els següents: diversos practicants (en concret, tres) van injectar un medicament a un pacient sense que dos d'ells adoptessin els mètodes més adequats de desinfecció del material (van procedir a la desinfecció de l'esmentat material per ebullició i no mitjançant altres tècniques més segures, com podria ser mitjançant procediments químics o, directament, utilitzant productes d'un sol ús). Com a conseqüència de la conducta dels practicants, el pacient va patir una greu infecció que li va causar la mort. La reclamació de danys es va presentar contra un dels practicants i la companyia asseguradora. El Tribunal Suprem va confirmar les sentències desestimàtores dels tribunals inferiors perquè no es va poder identificar el causant dels danys atès que no s'havien aportat les proves que demostrassin que el demandat i no un altre dels practicants (singularment, el també negligent) fos el causant del dany: “[hay que] tener en cuenta que concurrió la práctica de tres inyecciones en períodos de tiempo casi contiguos y a cargo de profesionales distintos, por lo que se presenta una situación de posibilidad en tres direcciones que los medios probatorios practicados no han definido de forma cierta y fija, con lo que la necesaria causalidad adecuada y precisada no se presenta en el caso de autos” (FD 2).

A la jurisprudència menor sí que hi ha un cas important a aquests efectes. Es tracta de la Sentència de l'Audiència Territorial de Burgos 4.12.1980: dos nens van disparar sengles escopetes d'aire comprimit i un dels projectils va ferir l'ull d'un tercer nen. L'Audiència va confirmar la sentència desestimàtoira perquè no va ser possible acreditar la relació causal (sentència utilitzada en el comentari de Fernando PANTALEÓN a la STS, 1^a, 8.2.1983 [CCJC, núm. 2, ps. 405-417]).

Un sector doctrinal afirma l'existència, en els casos de causalitat alternativa, d'una inversió de la càrrega de la prova als demandats a fi de protegir la víctima. Perquè, de fet, com s'ha afirmat a la doctrina alemanya (Erwin DEUTSCH, *Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz und Schmerzensgeld*, Carl Heymanns Verlag KG, Köln, Berlín, Bonn, München, 3. Aufl. 1995, § 61), el problema dels casos de causalitat alternativa es troba en la prova.

Per tot això, si es demostra que l'actuació dels demandats va ser negligent però no se sap quin d'ells va causar el dany, s'establirà una responsabilitat solidària en la mesura que cap dels demandats sigui capaç de demostrar que no va causar el dany, cosa que conduiria a identificar (per exclusió o per reducció) el causant o causants.

I així va ser com la Supreme Court of Califòrnia va resoldre el 1948 *Summers v. Tice* (33 Calç.2d 80, 199, P2d 1), sentència que ha esdevingut el cas de referència en la matèria: dos caçadors van disparar un animal i va resultar-ne ferit un tercer caçador. No va ser possible identificar el causant del dany, per la qual cosa es va establir que tots dos havien de respondre atès que ambdós havien estat negligents.

I si no és possible demostrar la negligència dels demandats, en correspondrà la seva absolució,

perquè tampoc serà possible inferir de la seva actuació una contribució causal rellevant. Aquesta sembla la forma de raonar del TS en la sentència que ens ocupa; però no va ser així com es va raonar en la citada STS, 1ª, 22.6.2000, en els fets de la qual es descriu un parell d'actuacions negligents, encara que segurament això va ser degut al fet que no van ser demandats tots els potencials causants (no obstant això, el Tribunal podia haver recorregut a la doctrina de la solidaritat impròpia creada per ell mateix, excepció feta dels problemes derivats de l'efecte de la sentència respecte dels deutors solidaris que no han estat cridats a judici).

I semblantment podem llegir en *PROSSER and KEATON*: "There is one special type of situation in which the usual rule that the burden of proof as to causation is on the plaintiff has been relaxed. It may be called that of clearly established double fault and alternative liability. ... It seems a very desirable solution where negligence on the part of both defendants is clear, and it is only the issue of causation which is in doubt, so that the choice must be made between letting the loss due to failure of proof fall upon the innocent plaintiff or the culpable defendants. But where there is no evidence even as to where culpability lies, the hardship may be equally great upon an innocent defendant; and except in very special cases the courts have refused to shift the burden of proof" (*PROSSER and KEATON on the Law of Torts*, 5th edition, 1984, ps. 270-271).

La causalitat en la jurisprudència espanyola sobre incendis

El que s'ha afirmat fins ara pot entrar en conflicte amb una regla clara sobre causalitat que existeix en la jurisprudència espanyola sobre incendis i que deriva del propi desenvolupament i especificitat dels fets. L'esmentada regla s'expressa de la forma següent:

"[E]n el tema de incendio, la doctrina jurisprudencial, en aplicación de las pautas que se ha marcado en interpretación progresiva del art. 1902 CC – que se ha pasado desde la necesidad de la prueba de la culpa, a la inversión de la carga de la prueba y a la creciente objetivación, aplicando la teoría del riesgo, yendo a soluciones cuasiobjetivas o llegando a la objetivación –, exige la prueba del incendio causante del daño, no la prueba – normalmente imposible – de la causa concreta que causó el incendio" (èmfasi afegit, STS, 1ª, 27 febrer 2003 [R] 2152], amb cita de la STS, 1ª, 24 gener 2002 [R] 28]).

Aquesta doctrina és la que provoca que en els casos d'incendis es produeixi un desplaçament en la càrrega de la prova cap al demandat, de manera que sigui aquest qui hagi d'acreditar que no va causar el dany o que no li era imputable. Aquesta mateixa doctrina sembla també d'aplicació en els casos en què hi ha una pluralitat de demandats, en la mesura, malgrat això, que tinguessin o poguessin tenir una contribució causal rellevant.

I si això és així, la sentència comentada s'aparta obertament de l'esmentada doctrina que, fins i tot, sembla conèixer (i contradir) quan afirma que l'acreditació de la relació de causalitat no pot quedar desvirtuada per doctrines com la teoria del risc, l'objectivació de la responsabilitat o la inversió de la càrrega de la prova, arguments que, precisament, eren els que permetien aquesta especialitat de la jurisprudència en matèria d'incendis. És més: afirma el Tribunal ara que és necessari conèixer el "cómo" i el "porqué" per tal de trobar la "causa eficiente". És de suposar, malgrat això, que aquesta afirmació del Tribunal pot quedar rebaixada en aplicació dels principis

de disponibilitat i facilitat probatòria que actualment recull l'art. 217 LEC i que semblen de gran utilitat per a les víctimes en casos d'incendis.

“Desestimamos la demanda de D. Eloy”

En la resolució de la sentència es diu que, atès que s'estimen els recursos de cassació interposats pels demandats, *“debemos desestimar y desestimamos la demanda interpuesta por D. Eloy”*. Recordeu que en la demanda, l'actor demanava una indemnització i la resolució del contracte. Per tant, als efectes pràctics, quin abast té la sentència?

De la manera en què aquesta s'expressa és clar que, en primer lloc, l'actor no té dret a la indemnització que sol·licitava i, en segon lloc, que no correspon la resolució del contracte, que també s'integrava al *petitum*. Sobre això últim es volia pronunciar també el Tribunal?

La conseqüència de no declarar la resolució és que l'actor haurà d'assumir els riscos íntegres de la pèrdua de la cosa en un contracte que té una naturalesa clarament sinal·lagmàtica. En aquest sentit, el Tribunal hauria d'haver desestimat la pretensió indemnitzatòria per manca d'acreditació de la relació de causalitat, però, d'altra banda, hauria d'haver procedit a declarar la resolució del contracte per impossibilitat en el compliment de l'obligació de tornar (o lliurar) la cosa, obligació que es troba en un contracte sinal·lagmàtic. I si correspon la resolució, llavors els contractants *deberán restituirse lo que hubiesen percibido* (segons estableix l'art. 1123 CC; *vegeu* també art. 1120 CC). Encara que tots dos articles estan previstos per a les obligacions condicionals, resulten d'aplicació també a les obligacions recíproques [Luis Díez-Picazo, *Fundamentos del Derecho civil patrimonial*, vol. II, *Las relaciones obligatorias*, Civitas, Madrid, 1993, pág.724].

Recapitulació

La doctrina de la sentència comentada en matèria de causalitat alternativa sembla correcta, encara que s'han de fer dues excepcions:

- a) En primer lloc, que entra en contradicció amb l'establerta en casos d'incendis;
- b) En segon lloc, que no s'hauria d'haver aplicat a un cas com el resolt, que versava clarament sobre pretensions contractuals. En aquest sentit, potser s'hauria de dir que la causa del sentit final de la sentència (desestimatori de la pretensió de l'actor) és doble: d'una banda, en pretendre obtenir una condemna solidària entre dos demandats que no compartien uns mateixos vincles jurídics amb l'actor (un era el venedor, un altre el fabricant); d'altra, en no haver recorregut les sentències d'instància que, encara que eren favorables, estaven raonades en termes que, com es va evidenciar més tard, li eren perjudicials, perquè constreïen els motius del recurs de cassació portant-lo a un terreny, el de la responsabilitat extracontractual, que no sempre dóna la raó a les víctimes d'esdeveniments danyosos (ni ho ha de fer, per descomptat).